

3. Колоїз Ж. В. До питання про диференціацію основних понять неології / Ж. В. Колоїз // Вісник Запорізького ун-ту: Філологічні науки. – Запоріжжя, 2002. – № 3. – С. 78-83.
4. Колоїз Ж. В. Українська неологія: здобутки та перспективи / Ж. В. Колоїз // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 105. – Вип. 92: Філологія. Мовознавство: [матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Еволюційні тенденції в мові – III»] (Миколаїв, 15 травня 2009 р.) / М-во освіти і науки України; Чорноморський державний університет ім. Петра Могили. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – С. 56–61.
5. Маркітантов Ю. О. Фразеологічна неологіка: стан та перспективи / Ю. О. Маркітантов // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка: Філологічні науки. - 2014. – Вип. 7. – С. 26–29. – Режим доступу: http://science.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/7/2014/pdf/fil/18/1_08_Markitantoff.pdf

Стаття надійшла до редакції 12.11.2014 р.

УДК 811.161.2'373.43.611

Ірина Кузьма

(Львівський національний університет ім. І. Франка)

ДО ПИТАННЯ ПРО НЕОЛОГІЗАЦІЮ СЛОВОТВОРЕННЯ: АКТИВНА ЛЕКСИКА СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В АСПЕКТІ ДЕРИВАТОЛОГІЇ

У статті окреслено основні напрямки неологічного словотворення на матеріалі активної лексики сучасних ЗМІ. Деривати прокоментовано з погляду мовної норми і стилістичного навантаження.

Ключові слова: неологізми, оказіоналізми, новотвори, аббревіація, афіксація.

Ірина Кузьма. К ВОПРОСУ О НЕОЛОГИЗАЦИИ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ: АКТИВНАЯ ЛЕКСИКА СОВРЕМЕННЫХ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В ДЕРИВАТОЛОГИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ

В статье рассматриваются основные направления неологического словообразования на материале активной лексики современных СМИ. Дериваты комментируются в аспекте языковой нормы и стилистики.

Ключевые слова: неологизмы, окказионализмы, новообразования, аббревиация, аффиксация.

Iryna Kuzma. ON THE QUESTION OF NEOLOGIZATION OF WORD-FORMATING: ACTIVE WORDS OF MODERN MASS-MEDIA IN THE ASPECT OF DERIVATOLOGY

The main trends of neological word-formation on the basis of active lexis of modern mass-media are considered in this article. The derivatives are commented in the aspect of language norm and stylistic loading.

Key words: neologisms, occasionalisms, newly-formed words, abbreviation, affixation.

Лексична система мови, яка найбільш чутлива до позамовних впливів, яскраво реагує на сучасні суспільно-політичні реалії. Одні слова стають рідковживаними, інші повертаються із периферії в активний ужиток, ще інші стрімко нарощують свою частотність, з'являються і зовсім нові слова – у випадковому вжитку (оказіоналізми) та послідовно вживані (неологізми), серед яких запозичені слова, новоутворені деривати із власних, іншомовних і гібридних словотворчих ресурсів або слова із новим семантичним наповненням.

Усне й писемне мовлення журналістів найвиразніше реагує на сучасні події в політиці, науці, техніці. Саме тому активна лексика засобів масової інформації (нормативна та ненормативна) часто стає джерельною базою різнопланових сучасних студій, у тому числі й дериватологічних. Це, зокрема дослідження «нових запозичень і новотворів» К. Городенської [2]; аналіз «нової словотвірної номінації» Є. Карпіловської [4], «новотворів, неозапозичень та неосемантизмів», «неоформантів і неоморфем» Н. Клименко, Є. Карпіловської, Л. Кислюк [1], [6]; характеристика «лексико-словотвірних інновацій» 2008–2009 р. А. Нелюби [8], нової української лексики кінця ХХ ст. О. Стишова [10]. Цінною базою для теоретичних узагальнень є сучасна неологічна лексикографія («неографія») [1], [7], [9], адже нові словотворчі ресурси, неолексеми і неосполуки часто не потрапляють до реєстрів сучасних нормативних словників через невідповідність лексичним або словотвірним нормам [5].

Мета цієї статті – окреслити основні напрямки неологічного словотворення на матеріалі активної лексики сучасних засобів масової інформації, зафіксованої в усному чи писемному мовленні (переважно від часу Євромайдану і до сьогодні); прокоментувати нові деривати з погляду сучасної мовної норми, їхнього стилістичного навантаження.

Найпродуктивнішими в неологічному словотворенні є традиційні словотвірні моделі. Навіть okazіоналізми усного чи писемного мовлення переважно відповідають усталеним структурам: основа прикметника (займенника) + основа іменника + -й- (суфіксально-складний спосіб): Іншомов'я та іншовір'я не стало перешкодою для спільних добрих починань (Із газ.) (продуктивність моделі засвідчують приклади: марнослів'я, плоскогір'я, різнотрав'я, рівноправ'я); основа іменника + гібридний суфікс ізува (суфіксальний спосіб): Їхня мета – придністровізувати Донбас (радіо) (пор. кристалізувати, канонізувати, матеріалізувати, націоналізувати); основа іменника + суфікс и: фотошопити ← фотошоп: Підфотошопити можна кожного... (Із газ.) (аналогічно: морозити, холодити, грішити).

Серед лексичних неологізмів сучасної української мови зафіксовано

1) запозичені слова, які входять у словотвірну систему української мови як твірні бази (переважно суфіксальних дериватів); інколи навіть як вершини цілих словотвірних гнізд: рекреація, шопінг, офшор, медіа (медія), онлайн, коаліція, люстрація, вето, спікер, анексія, клон, лобі, прем'єр; серед них англійські аббревіаційні запозичення, які в українському написанні переважно усталилися як звичайні лексеми, хоч і вимовляються (читаються) як англійські літерні (буквені) аббревіатури: піар або PR, есемес або SMS, DJ або ді-джей; запозичені російські аббревіатури: ФСБ, бомж;

2) деривати (найчастіше суфіксальні), утворені від запозичень, у тому числі й від запозичених аббревіатур, цілі словотвірні ланцюжки і навіть гнізда із запозиченим коренем: рекреаційний, шопінговий, офшорний, медійний → медійник, онлайнний, коаліційний → коаліційник, псевдокоаліція, люстраційний, люструвати, ветувати (→ заветувати), спікерський, анексійний, анексувати, клонувати → клонування, прем'єрка, прем'єрство, лобіст → лобістський, лобізм, лобіювати → лобіювання; натовський (натівський), натовець, піарити(ся), піарний, піарник, есемеска, ді-джейський, феесбешник (ФСБшник), бомжувати → бомжування.

У сучасному усному і писемному мовленні засвідчено й інші давно усталені у вжитку деривати, мотивовані російськими аббревіатурами: кагебіст → кагебістка, кадебістський паралельно з кадебіст → кадебістка, кадебістський, але тільки енкаведист → енкаведистка, енкаведистський (пор. рос. НКВД і укр. НКВС), сексотка, сексотство, омонівець. Саме в російській версії, навіть за паралельної наявності української, відаббревіаційні похідні звучать саркастичніше (переважають в емоційних промовах політиків або колишніх політ'язнів чи їхніх рідних): Енкаведисти розстріляли священика... У тих квартирах тепер живуть колишні кагебісти і їхні діти (Із газ.). Їх знищила більшовицько-кагебістська машина. Сексотство було прямим шляхом до кар'єрного зростання (Із газ.).

У межах суфіксального способу помітною виявилася тенденція до активного творення назв посад, професій і под. жіночої статі від чоловічої: волонтерка, нелегалка, регіоналка, екс-регіоналка, прем'єрка, екс-прем'єрка, масмедійниця, очільниця, бандерівка, депутатка, кандидатка, сексотка, екс-комуністка. Часто це буває недоречним в офіційно-діловому чи

публіцистичному стилі (характерне для розмовного): Прем'єрка офіційно спростувала інформацію... Здивував виступ экс-регіоналки... (Із газ., телебач.). З іншого боку, деякі з дериватів нерідко є зумисними виразниками експресивності мовця, вони передають скептичність, переважають у висловлюваннях про політичних опонентів: Через забаганку депутатки військові священики... не можуть взяти в оренду приміщення. На це приміщення око поклатла депутатка й экс-комуністка... Після поразки экс-прем'єрка мала би піти у відставку, але чи наважиться? Кандидатка не змогла прокоментувати поведінку колег... Що зможе нова очільниця Нацбанку? (Із газ.).

Велику частку серед активної лексики сучасних засобів масової інформації становлять деривати, утворені в українській мові абрєвіаційним способом. Це буквені, звукові, поскладові, часткові, комбіновані абрєвіатури: БТР, ЗМІ, МВФ, РНБО, ОДА, ДПА¹ (Державна податкова адміністрація), ДПА² (Державна підсумкова атестація), ЗНО, СІЗО, АТО, ЄС, МНС, НБУ, МЗС, ДНР, СБУ, нардеп, теракт, Нацгвардія, держсекретар, нацрада, Кабмін, Нацбанк, оргтехніка. Особливістю сучасної абрєвіації є не тільки складноскорочення, а й скорочення одного слова, що особливо характерне для розмовного стилю: виш (пор. із ВНЗ чи заст. вуз), комп (комп'ютер), спец (спеціаліст), мерс («Мерседес»), безліміт (безлімітний), нелегал (нелегальний), неформал (неформальний). Таке скорочення може супроводжуватися зміною частини мови (прикметник → іменник) – дериват набуває частиномовного значення означуваного прикметником слова, яке пропусається.

Зростає і словотворча спроможність українських абрєвіатур, які стають твірними базами переважно для суфіксальних дериватів: еменесник (МНСник), нацбанківський, нардепівський, кабмінівський, нацгвардієць, есбеушник, деенерівець (ДНРівець), деенерівський (ДНРівський). У друковані періодичні видання нерідко потрапляють і такі відабрєвіаційні суфіксальні деривати як даївець, даїшник (←ДАІ). Їхній графічний вигляд, мабуть, зумовлений фонетичною (орфоепічною) зручністю: буква і на письмі відображає інтервокальний [й], що в усному мовленні запобігає збігу голосних.

Меншу продуктивність при неологічному словотворенні мають інші способи: основоскладання – чисте (бронежилет, лівореванш, законопроект) чи ускладнене афіксацією (суфіксально-складний спосіб): мандатоносець, самооборона, заставотримач, орендодавець, багатовекторний; префіксально-суфіксальний спосіб: позаблоковий, позафракційний, безлімітний, транскордонний, безпілотний, по-майданівськи.

Серед префіксальних або префіксально-суфіксальних дериватів помітно збільшується кількість похідних із префіксом пост-, транс-: пострадянський, постбільшовицький, посттоталітарний, постчорнобильський, постмайданівський; трансокеанський, трансісторичний, транскультурний, трансконтинентальний. Останнім часом значно зросло і число похідних із префіксоїдом нео-: необільшовизм, неокомунізм, неошовінізм, неорадянський, неосталінський... Елемент євро- найстрімкіше наростив свою частотність у сучасній активній лексиці (євродизайн, євровікно, євростандарт, євровибір, євродвері, Євромайдан, євробачення, євроскандал), так що з погляду дериватології набув статусу префіксоїда (пор. колишне трактування елемента євро і як частини основи, що поєднується з цілим словом у частковій абрєвіатурі).

Новотвором у сучасній суспільно-політичній лексиці є дериват лексико-семантичного способу тітушка (Тітушко), мотивований прізвищем (семантичне словотворення супроводжується і морфологічними змінами).

Однією з особливостей сучасного словотворчого процесу є участь у ньому семантичних неологізмів, зокрема як твірних баз. Семантична неологізація української лексики може впливати і на дериваційну систему мови, на словотворчу спроможність слів. Наприклад, іменники чорнобилець, афганець, а віднедавна і майдан (Майдан) – це в сучасному суспільно-політичному контексті семантичні неологізми. Чорнобилець і афганець, що творилися як назви осіб за територіальною належністю суфіксальним способом від географічних назв, в активному вжитку сьогодні позначають осіб за іншою ознакою. Чорнобилець – постраждалий від аварії, ліквідатор або нащадок ліквідаторів, афганець – той, хто воював в Афганістані. Іменник майдан

(Майдан) – це сьогодні активно вживане слово з двома неологічними значеннями: 1) сукупність людей, які стояли на майдані (метонімія); 2) абстр. символ справедливості, мирної боротьби за правду, безкорисливої допомоги, єдності, жертвності, терпіння. Саме цією оновленою семантикою наведені іменники мотивують ряд похідних: майдан (Майдан) → майданний, майданівець, євромайдан, антимайдан, майданити (оказіоналізм); афганець → афганський (афганська сотня); чорнобилець → псевдочорнобилець, чорнобильський (чорнобильське посвідчення, чорнобильська лікарня). Усі наведені деривати мають метафоричну похідність, не пов'язану із первинним значенням твірних іменників.

Отже, активна лексика сучасних засобів масової інформації – це часто лексичні інновації, серед яких виділяють «неозапозичення», «новотвори» і «неосемантизми» [3, с. 138]. Неологічне словотворення як об'єкт сучасної дериватології цікаве у двох планах – основоцентричному й афіксоцентричному. З одного боку, особливості новотворів розкриваються через характеристику їхніх твірних баз, а з іншого – словотворчих формантів, способів словотворення, загалом через виявлення характерних і випадкових словотвірних моделей та їхнього наповнення.

У статті виявлено такі основні тенденції у словотворенні активної лексики сучасних ЗМІ:

1. Здебільшого лексичні інновації, навіть оказіоналізми відповідають традиційним, усталеним в українській словотвірній системі моделям і способам (неологізація словотворення переважно відбувається не на рівні моделей, а на рівні їхнього наповнення).
2. Високою є словотворча спроможність запозичених слів – як змінних, так і незмінних, при цьому словотворчими засобами переважно стають українські афікси (найчастіше суфіксальний спосіб творення): анексія → анексійний, люстрація → люстраційний.
3. Характерним для нового словотворення є абревіаційний спосіб (Нацгвардія, АТО). Особливістю сучасної абревіації є утворення скорочених слів у результаті усічення одного слова як твірної бази абревіатури: виш, безліміт (деривати переважно характерні для розмовного стилю, скорочення часом супроводжується морфологічними змінами, зокрема в частиномовному значенні).
4. Активно творяться нормативні і ненормативні суфіксальні відабревіаційні похідні – як від українських абревіатур, так і від запозичених (з англійської і з російської мов): деенерівець (ДНРівець), натовський, феесбешник (ФСБшник), бомжувати. Такі деривати часто не відповідають українській літературній нормі через ненормативність їхніх твірних баз.
5. Характерним для сучасного мовлення ЗМІ є вживання суфіксальних дериватів на позначення посад, звань, професій осіб жіночої статі, мотивованих відповідними назвами чоловічого роду: екс-регіоналка, пілотка. Такі похідні переважно стилістично недоречні, нерідко вони виступають зумисними виразниками авторської експресії в публіцистиці.
6. Великою є частотність дериватів із префіксоїдами євро і нео- (Євромайдан, неокомунізм).

Отже, лексико-словотвірні інновації, засвідчені в мові сучасних засобів масової інформації, – це особливі деривати, оскільки вони бувають орфографічно, лексично чи граматично ненормативними, стилістично недоречними або ж ужитими з певною стилістичною метою. Такі новотвори (особливо відабревіаційні або мотивовані іншомовними іменниками) можуть мати тимчасове варіантне написання (перевагу варто надавати кириличному адаптованому українському оформленню слова). Відповідно словотвірний аналіз таких похідних у перспективі варто тісно пов'язувати із питаннями культури мови, правопису, морфології і стилістики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Активні ресурси сучасної української номінації: ідеографічний словник нової лексики / укл. Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко, В. І. Критська, Т. К. Пуздирева, Ю. В. Романюк; відп. ред. Є. А. Карпіловська / Є. А. Карпіловська. – К.: ТОВ «КММ», 2013. – 416 с.
2. Городенська К. Г. Нові запозичення і новотвори на тлі фонетичної та словотвірної підсистем української літературної мови / К. Г. Городенська // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови / [відп. ред. М. Л. Плющ]. – К.: НПУ ім. Драгоманова, 2009. – Вип. 5. – С. 3–7.

3. Городенська К. Г. Українська неологія / К. Г. Городенська // Українська мова. – 2009. – № 3. – С. 137–141.
4. Карпіловська Є. А. Нова Україна у словотвірній номінації: зміни в мовному «кресленні» світу / Є. А. Карпіловська // Відображення історії та культури народу в словотворенні. – К., 2010. – С. 91–109.
5. Карпіловська Є. А. Образ держави у мові відкритого суспільства: новомова чи мова нового мислення? / Є. А. Карпіловська // Мови та культури у новій Європі: контакти і самобутність. Зб. наук. доп. на Міжнародних наукових читаннях, присвячених 70-річчю від дня народження чл.-кор. НАН України, проф. Н. Ф. Клименко. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. – С. 127–138.
6. Клименко Н. Ф. Роль словотворення в сучасній українській номінації / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк // Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – С. 134–227.
7. Мазурик Д. Нове в українській лексиці. Словник-довідник / Д. Мазурик. – Львів: Світ, 2002. – 130 с.
8. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (2008–2009) / А. Нелюба. – Харків: ХІФТ, 2010. – 116 с.
9. Нові слова та значення: словник / [укл. Л. В. Туровська, Л. М. Василькова]. – К., 2009. – 271 с.
10. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О. А. Стишов. – К.: Пугач, 2005. – 388 с.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2014 р.

УДК 811.161.2'373.2

Зоряна Купчинська

(Львівський національний університет ім. І. Франка)

ІСТОРІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВА ЗАГАЛЬНОСЛОВ'ЯНСЬКОГО ОНОМАСТИЧНОГО АТЛАСУ

Загальнослов'янський ономастичний атлас – це масштабний проект, реалізація якого розпочалася ще у тридцяті роки ХХ ст. Упродовж тривалого часу роботи над цим атласом було чимало різноманітних проблем, вони залишаються і сьогодні. Перспектива такої об'ємної праці полягає в тому, щоб ономастичні осередки кожної зі слов'янських країн підготували вичерпну онімну базу і візуалізували її у національних атласах.

Ключові слова: загальнослов'янський ономастичний атлас, стратиграфія, ареал.

Зоряна Купчинская. ИСТОРИЯ И ПЕРСПЕКТИВА ОБЩЕСЛАВЯНСКОГО ОНОМАСТИЧЕСКОГО АТЛАСА

Общеславянский ономастический атлас – это масштабный проект, реализация которого началась еще в тридцатые годы ХХ ст. В продолжении длительного времени работы над этим атласом возникало много разнообразных проблем, они существуют и сегодня. Перспектива такого объемного труда состоит в том, чтобы ономастические центры каждой из славянских стран подготовили исчерпывающую онимную базу и визуализировали ее в национальных атласах.

Ключевые слова: общеславянский ономастический атлас, стратиграфия, ареал.

Zorjana Kupchynska. HISTORY AND PROSPECTS OF THE ALL-SLAVONIC ONOMASTIC ATLAS

All-Slavonic onomastic atlas is a wide-scale project implementation of which has been started still in 1930-s. A number of different problems have been arising during a long period of work on this